

દડાને હા કે ના, એવા કોઈ પ્રશ્નોમાં ક્યાં પડવું?
છતાં ખેલાડીને એ જ્યાં પડે, બસ ત્યાં પડે બસવું;
દડાની જેમ આપણનેય જમીન પર જે ઉછાળે છે;
એ તો જાણે જ છે, જાણે જ છે, જાણે જ છે સઘળું.

The Ball no Question makes of Ayes and Noes,
But Right or Left as strikes the Player goes;
And He that toss'd Thee down into the Field,
He¹ knows about it all---He knows---He knows!

1 He = તે પરમાત્માની જાણબહાર કશું જ નથી. તો પછી આપણી સાથે જે કાંઈ ઘટે છે એ, તેની મરજી મુજબ જ હોય ને! આવો સ્વીકારભાવ આત્મસાત્ થાય, ત્યારે કોઈ પ્રશ્ન, સવાલ કે સમસ્યા ક્યાંથી બચે? પ્રકૃતિના સ્વભાવ સાથે સહજ લય સધાય ત્યારે, સમાધિ-જનિત 'સમાધાન' નિષ્પન્ન થતું હોય છે. આ રૂબાઈમાં ખચ્યામને એ જ અભિપ્રેત છે (ખેલ ખેલવાની નોકરી કરનાર અને માત્ર ખેલ માટે ખેલનાર, આમ તો બન્ને ખેલાડી કહેવાય, પરંતુ કર્તવ્યનો બોજ અને ખેલનો આનંદ, બન્નેને અલગ ભાવદશામાં રાખે છે. કૂટસ્થ આત્મા આ બન્ને સ્થિતિને જાણે છે, જાણી શકે છે).

સરકતી આંગળી અટક્યા વગર લખતી 'ને લખતી જાય;
ન તારી ભાવ-ભક્તિથી, કશું એમાંનું મિથ્યા થાય;
કોઈ અડધી ય પંક્તિને ઊલટ, તું છોકવા ઇચ્છે;
વહાવે લાખ આંસુ તોય એકે શબ્દ નહીં ભૂંસાય.

The Moving Finger Writes; and, having writ,
Moves on : nor all thy Piety nor Wit
Shall lure it back to cancel half a Line
Nor all thy Tears wash out a Word of it.

એ તો એક ઊંધો પ્યાલો છે, જેને આકાશ તું કહે છે;
વળી એના નીચે જીવન, મરણને ભેટતું રહે છે;
ઉઠાવી હાથ એની સામે તું માગે, તો શું મળશે?
થઈ લાચાર તારી-મારી જેમ, જે ધૂમતું રહે છે!

—
And that inverted Bowl we call the Sky,
Whereunder crawling coop't we live and die,
Lift not the hands to It for help--for It
Rolls impotently on as Thou or I.

લઈને પહેલી માટી, આખરી માણસ ઘડી દીધો;
પછી અંતિમ ફસલ માટે, એને બીજથી ભરી દીધો;
પ્રથમ સવારે સર્જનની, લખીને છેલ્લું મોંસૂઝણું-
-ક્યામતમાં અપાતા ન્યાયનો નિર્ણય કરી દીધો.

With Earth's first Clay they did the Last Man's knead,
And then of the Last Harvest Sow'd the Seed :

Yea, the *first Morning of Creation wrote
What the Last Dawn¹ of Reckoning shall read.

1 first Morning And the Last Dawn = પ્રથમ સવાર અને છેલ્લું મોંસૂઝણું. માણસે સમયનું વિભાજન તેની જરૂરિયાત મુજબ અને ઉપયોગિતાના હેતુસર કર્યું છે. સમય, માત્ર વર્તમાન ક્ષણથી વિશેષ કંઈ જ નથી. સૃષ્ટિની રચના થઈ એ પહેલી સવારે જ ક્યામતની છેલ્લી પરોઢ (મોંસૂઝણું)નું ભાગ્ય પણ ફેંસલાઈ ગયું. (૧) માટીના ઢેહમાં જે જીવ છે, તેનું શિવ થવાનું માટી ગૂંદાય ત્યારે જ નક્કી થઈ જાય છે. દા.ત. જેમ ૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં મીરાંનો જે જીવ હતો, તે ૫૦૦૦ વર્ષ પછી સ્વયં શિવ, અર્થાત્ કૃષ્ણ, અર્થાત્ વિષ્ણુ થઈ જાય, તેમ. (૨) જેન ફકીર તેના સાધકોને મૂળ ચહેરો શોધવાનો આદેશ આપે છે. અંતર્યામી કરનાર સાધકને જ્યારે ભીતરમાં ગાઢ અંધારા પછીનો આછો પ્રકાશ દેખાવા લાગે, ત્યારે તેને તેનો મૂળ ચહેરો પણ દેખાવા લાગે, આ અર્થમાં વહેલી સવાર એટલે કે 'મોંસૂઝણું' થયું એમ સમજી શકાય.

ખભા પર સૂર્યના, કૃત્તિકા-ગુરુ સમ ગ્રહ 'ને નક્ષત્રો;
જે આદિ કાળમાં ફેંક્યાં, બરાબર એ જ ઘડીમાં તો;
તને કહું છું કે મારી નિયતિ¹ નક્કી જ થઈ ગઈ 'તી;
કે મારો ધૂળ 'ને આત્માની સાથે હો ગડન નાતો.

I tell Thee this---When, starting from the Goal,
Over the shoulders of the flaming Foal
Of Heav'n Parwin and Mushtara they flung,
In my predestin'd Plot of Dust and Soul

- 1 નિયતિ: ઈસ્લામ ધર્મ અનુસાર સૃષ્ટિની શરૂઆતમાં જ માણસનું ભાગ્ય નિશ્ચિત થઈ ગયું છે. કારણ કે અલ્લાહ ત્રિકાળદર્શી છે અને જે આગળ થવાનું છે તેને જાણે જ છે. અને એ જ ધારણા અનુસાર ઉમર ખય્યામ પોતાના મદિરાપાનને યોગ્ય સિદ્ધ કરે છે. એડ્વર્ડ હેરોન એલનની, એક રૂબાઈ જે અંગ્રેજીમાં અનુવાદિત થઈ છે, તે ખય્યામની ધારણાને પુષ્ટ કરે છે.

God knew on the day of creation that I should drink wine;
If I do not drink wine, God's knowledge was ignorance.

અલ્લાહને સૃષ્ટિની શરૂઆતમાં જ જાણ થઈ ગઈ હતી કે હું શરાબ પીશ, જો હું શરાબ ના પીઉં તો એનું જ્ઞાન, અજ્ઞાન સાબિત થશે. આ રૂબાઈમાં, Flaming Foal (ઝળહળતો અથ) એટલે સૂર્ય; Parwin એટલે કૃત્તિકા નક્ષત્ર અને Mushtara એટલે બૃહસ્પતિ (ગુરુ ગ્રહ)ના સંદર્ભે. જ્યારે ફરિશ્તાઓ લક્ષ્યથી આગળ નીકળ્યા, ત્યારે આ ગ્રહ-નક્ષત્રોને સૂર્યના ખભા પર ફેંક્યા. તે સમયે મારા ધૂળ અને આત્મા મિશ્રિત પિંડમાં દ્રાક્ષલતાનાં મૂળ જઈ પડ્યાં, આમ જન્મ લેતાં પહેલાં જ મારા ભાગ્યમાં મદિરાપાન તો નિશ્ચિત થઈ ગયું!

જૈયામની સુરાડી.